

Globalizáció és civilizációk

ELŐSZÓ

Rostoványi Zsolt

a közgazdaságtudomány kandidátusa, tanszékvezető egyetemi tanár
(BKÁE, Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék)

Kevés olyan fogalom akad, amelynek definiálása, szerepének és hatásainak megítélése terén olyannyira eltérőek volnának a vélemények, mint a globalizáció és a civilizáció. A globalizációról könyvtárnyi irodalom íródott, mégis jószerivel a kérdéskör egyetlen aspektusát tekintve sem beszélhetünk konszenzusról. Vannak, akik a globalizáció pozitív oldalát emelik ki (dinamikus gazdasági, technikai, információs–kommunikációs fejlődés, a világ „összezsugorodása” stb.), mások a negatívumokat (az egyenlőtlenségek fokozódása, polarizálódás, a folyamatok ellenőrizhetetlensége stb.). Nincs egyetértés abban a kérdésben sem, milyen időponthoz vagy időszakhoz köthető a globalizáció folyamatának keletkezése, illetve felgyorsulása.

A kétpólusú nemzetközi rendszer megszűntével és a kelet-nyugati ideológiai konfliktusok háttérbe szorulásával a különböző civilizációk és kultúrák egymáshoz, illetve a globalizációhoz való viszonyának kérdése is a tudományos érdeklődés homlokterébe került. Mindehhez jelentős mértékben hoz-

zájárult a Harvard-professzor Samuel Huntington nagy port felvert *civilizációs paradigma*-ja, amelynek fő állítása szerint a nemzetközi politika legnagyobb konfliktusai immáron nem eltérő ideológiák, társadalmi-politikai-katonai rendszerek között, hanem a civilizációs törésvonalak mentén robbannak ki. Rengetegen vitatják Huntington megállapításait, de vitatják a civilizáció(k) fogalmi meghatározását és a globalizáció korábban betöltött szerepét/szerepüket is.

Az ezredforduló világát egymással látszólag ellentétes folyamatok egyidejűsége jellemzi. Az egyik oldalon a globalizáció, a másikon a (civilizációs-kulturális) fragmentáció. Integráció és dezintegráció, egységesülés és szétesés, „*Dzsihád* vs. *Mc-világ*” – ahogy *Benjamin Barber* híressé vált könyvének címe fogalmaz. Ki az egyik irányú, ki a másik irányú folyamatoknak tulajdonít inkább meghatározó szerepet. Mind nagyobb hangsúlyt kap azonban az a megközelítés, amely a két oldal közötti szoros kapcsolatra hívja fel a figyelmet. Vannak, akik új kifejezésekkel próbálják jellemezni ezt a helyzetet: *glokali-*

záció (globalizáció + lokalizáció), fragmentáció (fragmentáció + integráció stb.)

Az elmúlt évtized felerősödött kulturális indíttatású folyamatai (nacionalizmus és etnicitás, vallások reneszánsza, fundamentalizmus, multikulturalizmus, identitáspolitikák stb.) mind arról tanúskodnak, hogy a hidegháború utáni nemzetközi rendszerben a korábbiakhoz képest jelentősen növekedett a civilizáció és a kultúra, illetőleg a civilizációk és a kultúrák nemzetközi folyamatokat befolyásoló szerepe. Mindezt sajnálatosan támasztották alá a 2001. szeptember 11-én törtétek. Persze a civilizáció és a kultúra kategóriái már e fogalmak modern értelmezésének megjelenése, vagyis a 18. század óta foglalkoztatják a társadalomtudósokat, sokan a történelmi fejlődés menetét magyarázó elméleteket építettek rájuk (Oswald Spengler, Arnold Toynbee vagy Fernand Braudel), mások az emberiség fejlődéstörténetén végighúzódo civilizációs folyamatot vizsgálták (Norbert Elias) vagy koruk civilizációs problematikájával foglalkoztak (Pitirim Sorokin, Ortega y Gasset és mások).

A 2001. szeptember 11-ei események kapcsán különböző összefüggésekben lehetett hallani a civilizáció fogalmáról. Egyesek a terrorakciókat úgy értékelték, mint a civilizáció (egy-egy számban) elleni támadást. Mások a huntingtoni vízió alapján civilizációk (többes számban) háborújáról beszéltek. Olyanok is akadtak, akik civilizált és civilizálatlan világról szóltak, az előbbit kifejezetten a nyugati civilizációval azonosítva. És valóban: jogosult lehet mind a egyes, mind a többes számú civilizáció-fogalom használata.

A civilizáció-fogalom ugyanis önmagában is jól illusztrálja a világ ellentmondásosságát, hiszen egyes számban a világ egységesülésére, a civilizáció folyamatára, egy globális civilizáció létrejöttére, többes számban viszont a világ fragmentáltságára, az egyes civilizációk közötti különbségekre utal. Ez a különbség azonban nem feltétlenül kell, hogy áthidalhatatlan konfliktusokhoz vezessen: mind több fórumon vetődött fel a civilizációk közti dialógus szükségessége: 2001-et például az ENSZ Mohamed Khatemi iráni elnök kezdeményezésére a *civilizációk párbeszéde évének* nyilvánította.

Globalizáció és civilizációk – ezt a címet viselte az MTA IX. osztálya által a Magyar Tudomány Napja alkalmából 2001. november 6-án rendezett tudományos ülésszak, amelyen különböző diszciplínákhoz tartozó kutatók, közgazdászok, szociológusok, filozófusok, politológusok, humánetológusok tettek kísérletet arra, hogy elemezzék a civilizáció és a kultúra önmagában is ellentmondásos problémakörét és a globalizációval való összefüggésrendszerét.

Az ilyen multidiszciplináris fórumok megfelelő lehetőséget teremtenek arra, hogy az olyan, tudományágak sokaságát foglalkoztató kategóriák, mint a globalizáció és a civilizáció (amely Fernand Braudel szerint csakis az összes társadalomtudomány bevonásával tanulmányozható) sokoldalúan, különböző diszciplináris szempontokat figyelembe véve kerülhessenek elemzésre, ezáltal is hozzájárulva a mai, sokak szerint kiszámíthatatlan, kaotikus és zűrzavaros nemzetközi rendszer jobb megértéséhez.